

ГОЛОД 1932–1933 РОКІВ НА КУБАНІ ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ ТА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ

Ірина Скибіцька

УДК 930.25:94(470.62)“1932/1933”

У статті проаналізовано архівні документи Центру документації новітньої історії Краснодарського краю і публікації емігрантської преси 30-х років ХХ ст., що стосуються теми Голодомору на Кубані. Охарактеризовано партійні постанови та систему репресивних заходів радянської влади щодо селянства Кубані, практику занесення станиць на «чорні дошки». Розглянуто тематику публікацій зарубіжної преси цього періоду.

Ключові слова: голод на Кубані, продрозверстка, виселення.

The archival documents of the Documentation Centre of the Newest History of Krasnodar Region and the published works of the emigrant press of the 1930s, concerning the Holodomor theme in Kuban, are analyzed in the article. The party decrees and the system of repressive measures of the Soviet authority as to the Kuban peasantry, the practice of stanitsas putting down on the *black tables* are described. The published works themes of the foreign press of this period are considered.

Keywords: famine in Kuban, prodrazvyorstka, removal.

23 листопада 2018 року в Україні відзначали 85-ту річницю Голодомору 1932–1933 років, визнаного міжнародною спільнотою геноцидом українського народу. Серед 7–10 млн його жертв (за різними підрахунками) 1 млн становить населення Північного Кавказу (за даними англійського історика Р. Конквеста). З них 80 % складають мешканці північно-західних районів Кубані [20]. Кубанський дослідник В. Ракачов вважає, що під час підрахунку загиблих від голоду необхідно зіставляти дані про офіційно зареєстровану кількість смертей у цих роках (близько 5,7 млн. у 1933 р.) з невідображеним у статистиці спадом чисельності населення регіону — 6,7 млн осіб. Жертви голоду з-поміж цих померлих становлять близько 50 %, тобто понад 3 млн осіб [28]. На сьогодні такі дані залишаються неповними через згортання теми голоду в російських наукових дослідженнях та брак вільного доступу до архівних матеріалів цього періоду.

Однак у кубанських родинах про голод 1932–1933 років знали не з чуток і завжди пам'ятали. Наочним це стало навесні 2009 року, коли в Краснодарському державному історико-археологічному музеї-заповіднику ім. Є. Д. Феліцина відбулася виставка «Розсекречена траге-

дія: голод на Кубані в 1932–1933 рр.». Кубанці не лише виявили до неї жвавий інтерес, але й почали передавати до експозиції музею додаткові свідчення трагедії: записи спогадів очевидців, світлини. Важливим складником експозиції стали матеріали Центру документації новітньої історії Краснодарського краю. Загальна кількість розсекречених документів була досить незначною, але їхній зміст дає змогу об'єктивніше оцінити трагедію, що охопила Кубань у період суцільної колективізації. Документи свідчать, що врожай 1932 року виявився значно нижчим від запланованого внаслідок сильної посухи та агротехнічних помилок восени 1931 року. Це не вплинуло на план хлібозаготівель, який був знизений лише на 1 млн центнерів [21]. Зокрема, Старомінський райком ВКП (б) своєю постановою повідомляв, що додатковий план хлібозаготівель у розмірі 2300 тонн пшениці район прийняти не може, тому що запланований обсяг сівби вичерпав усі можливості, включаючи фуражне зерно і фонди громадського харчування. Окремі колгоспи закуповували хліб у сусідньому Павлівському районі [8]. Проте під загрозою зриву опинилося постачання міст краю, і влада запровадила в районі продрозверстку. При цьому одноосібники та заможні господар-

ства сукупно мали поставити 18 523 центнери продовольчих культур, а колгоспники — лише 12 477 центнерів для виконання плану [10]. До кінця травня Старомінський райком ВКП (б) ужив низку заходів через невиконання додаткового плану хлібозаготівель. Куркульські та заможні господарства за невиконання плану притягували до судової відповідальності [7]. На початку серпня цей райком прийняв план експорту пшениці та ячменю на поточний місяць: 2453 тонн пшениці і 1500 тонн ячменю [9]. За сухими цифрами стояли катастрофічні наслідки для кубанських станиць та їхніх жителів. Нагадаємо, що Політбюро ЦК ВКП (б) затвердило план хлібозаготівель на серпень 1932 року в розмірі 285 млн пудів зерна, з них для Північного Кавказу — 60 млн пудів і для України — 100 млн пудів, тобто лєвова частка числа областей, країв і республік СРСР [26]. У серпні Північно-Кавказький крайком ВКП (б) визнав факт зриву хлібозаготівель і звинуватив у цьому місцевих комуністів. Влада застосувала найжорсткіші заходи до «саботажників». Було прийнято постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» (серпень 1932 р.), текст якої написав особисто Сталін.

Для реалізації плану хлібозаготівель в Україні та на Північному Кавказі 22 жовтня 1932 року Політбюро ЦК ВКП(б) створило надзвичайну комісію, яку очолив секретар ЦК ВКП (б) Л. М. Каганович. До її складу входили також Г. Г. Ягода (ОГПУ), Я. Б. Гамарник (ПУРСЧА), А. І. Мікоян (Наркомторгу), А. В. Косарев (ЦК ВЛКСМ), М. А. Чернов (Комітет заготівель СТО), Т. А. Юркіна (Колхозцентр СРСР) [26]. 4 листопада 1932 року бюро Північно-Кавказького крайкому ВКП (б) прийняло Постанову «Про хід хлібозаготівель і сівби по районах Кубані», яку було опубліковано у крайовій газеті «Молот» 5 листопада 1932 року. У ній, зокрема, зазначалося: «Зважаючи на особливо ганебний провал плану хлібозаготівель і озимої сівби на Кубані, поставити перед парторганізаціями в районах Кубані бойове завдання

зламати саботаж хлібозаготівель і сівби, організований куркульським контрреволюційним елементом, знищити опір тих сільських комуністів, які стали фактичними провідниками саботажу, і ліквідувати несумісну зі званням члена партії пасивність і примиренство до саботажників. Забезпечити швидке зростання темпів, повне й безумовне виконання планів сівби і хлібозаготівель, чим домогтися згуртування партійних рядів і зміцнення колгоспів» [25].

Головним важелем проведення хлібозаготівель на Кубані стали репресивні заходи економічного та адміністративного характеру. Станиці заносили на так звані чорні дошки, виселяли родини заможних селян. За зрив плану щодо хлібозаготівель у листопаді 1932 року на «чорну дошку» потрапили станиці Полтавська (Слов'янського р-ну), Новорождественська (Тихорецького р-ну), Стародерев'янківська (Канівського р-ну) та ін. Занесення на «чорну дошку» передбачало негайне припинення довозення товарів до станиці й вивезення з кооперативних крамниць усіх наявних товарів; повне припинення кооперативної і державної торгівлі на місці; повну заборону колгоспної торгівлі як для колгоспів, колгоспників, так і для одноосібників; припинення всякого роду кредитування та дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань; перевірку й очищення органами РСІ працівників колгоспних, кооперативних та державних установ від чужих і ворожих елементів; вилучення органами ОГПУ контрреволюційних елементів, організаторів саботажу хлібозаготівель і сівби. Усі ці факти відображено в документах [6]. За даними Є. М. Осколкова, до середини січня 1933 року з кубанських станиць було виселено за «саботаж» хлібозаготівель близько 63,5 тис. осіб [23].

На 4 грудня 1932 року Секретнополітичний відділ ОГПУ повідомляв, що «з початку операції по всіх районах краю заарештовано куркульського і антирадянського елементу 13 803 осіб, до яких входить 1105 осіб учасників 164 контрреволюційних угруповань і двох контрреволюційних організацій. Засуджено судами 6007 осіб, засуджено до ВМСЗ (розстрі-

лу) 285 осіб. Із загальної кількості заарештованих на території тринадцяти районів Кубані розстрілено 4760 осіб, ліквідовано 43 контрреволюційні угруповання і дві контрреволюційні організації з 504 учасниками. За весь час проведення операції на Кубані розкрито 816 ям і 51 чорний амбар, вилучено прихованого й розкраденого зерна 36 521,15 центнера У низці станиць Кореновського, Новопокровського, Павловського, Слов'янського та інших районів триває масова втеча одноосібників. Зі станиці Бейсузької за останню декаду пішло 321 осіб, щодночі виїжджає кілька сімей. У станиці Полтавській Слов'янського району серед червоних партизанів посилюються антирадянські настрої і тенденції до виїзду зі станиці» [13].

Заходи політичного впливу торкнулися й керівного складу станиць, що супроводжувалися чисткою рядів і виключенням із партії. Для прикладу, за саботаж хлібозаготівель і м'ясозаготовок з партії були виключені голова колгоспу ім. Ворошилова станиці Старомінська А. С. Федоров і голова правління колгоспу «Хуторянин» станиці Старомінська С. І. Галас. Серед комуністів станиці Старомінська провели чистку [11]. Як результат, за даними кубанського дослідника Євгена Осколкова, до кінця 1932–1933 років із лав партії було виключено понад 40 тис. осіб [22]. Завдання ліквідації заможного селянства як класу переросло на Кубані в соціальний геноцид проти козацтва, тому що саме воно переважало в хлібозаготівельних районах. Це яскраво відображено в низці тогочасних документів. Приміром, у спецповідомленні № 1 Секретно-політичного відділу ОГПУ «Про хід виселення зі станиці Полтавської Північно-Кавказького краю» від 29 грудня 1932 року, представленому начальником СПО ОГПУ Молчановим, повідомлялося, що на 26 грудня 1932 року до виселення намічено 2286 сімей, 9440 осіб. Соціально-майновий стан виселенців: колишні куркулі — 288 сімей; колишні торговці — 54; міцні середняки — 364; середняки — 1173; бідняки — 166; кустарі — 33; службовці — 30; особи без певних занять — 21; інтелігенція — 8. У документі акцентовано

на політичному минулому тих, кого виселяли: служили в білій армії — 356 сімей; родичів емігрантів — 41; родичів розстріляних — 27; родичів репресованих і висланих — 616 [4]. У спецповідомленні Секретно-політичного відділу ОГПУ «Про підсумки виселення з районів Кубані» на 26 грудня 1932 року відзначалося, що на 28 грудня з тринадцяти районів Кубані було виселено 1008 заможних і 998 одноосібних господарств, які злісно саботували сівбу та хлібозаготівлі. Соціальний склад тих, кого виселяли: колишніх отаманів — 11 осіб; колишніх білих офіцерів — 13; колишніх карателів — 83; репатріантів — 20; служили в білій армії — 689; білобандитів — 30 [3].

Знелюднілі станиці необхідно було кимось заселяти. 20 грудня 1932 року Револуційна військова рада за підписом заступника наркома оборони М. М. Тухачевського прийняла секретну директиву № 97299 про порядок вербування, відбору та відправки червоноармійців у Полтавську та інші станиці. На початку лютого 1933 року Кореновський райком ВКП (б) прийняв рішення про розміщення переселенських червоноармійських господарств у станицях району [5]. «11 листопада 1933 року ЦК ВКП (б) видав постанову про заселення Північного Кавказу сім'ями демобілізованих червоноармійців. На початку грудня 1933 року на Кубань прибули перші ешелони з переселенцями. У станицю Медведовську прибуло 500 сімей, у станиці Троїцьку і Голубицьку — близько 200 сімей, у станиці Старомишастовській оселилося 136 сімей. Географія переселенців була обширною — від Уралу, центральних, південних областей Росії до українських областей. До середини грудня 1933 року на Кубань прибуло 105 ешелонів із 38 504 особами. З них чоловіків — 19 499 осіб, жінок — 11 388 осіб, дітей — 617 осіб. Серед прибулих комуністів була 201 особа, комсомольців — 3 527 осіб» [28].

Наслідки виселення змусили владу дещо змінити вектор політики, внаслідок чого з'явилася секретна інструкція РНК СРСР і ЦК ВКП (б) про припинення масових виселень селян, упорядкування процедури арештів і за-

вантаження місць ув'язнення. Зокрема, там зазначалося: «ЦК і РНК СРСР вважають, що завдяки нашим успіхам у селі настав момент, коли ми вже не потребуємо масових репресій, що зачіпають, як відомо, не тільки куркулів, а й односібників і частину колгоспників» [1].

Події, пов'язані з колективізацією, хлібозаготівлями й масовим голодом у багатьох хліборобських регіонах Радянського Союзу знайшли відгук і в емігрантському середовищі. Тогочасні емігрантські газети та журнали рясніли новими, не відомими досі словами: «колгоспники», «трудоdni», «чорні дошки». В емігрантських виданнях відбивали більш-менш реальні події й оперували справжніми документами й матеріалами радянської періодичної преси, де скочувалися до рівня пліток і домислів. Те, що відбувалося в Україні або на Кубані, Дону, Поволжі, іноді набувало в цих картинах гіпертрофованих форм.

Особливу увагу приділяли так званім листам з Батьківщини. Справді, певна кількість листів із рідних місць могла правдами й неправдами, через десятки рук доходити до адресатів у Парижі або Белграді, але загалом складно уявити вільне листування радянських людей зі своїми закордонними, за радянськими мірками — білоемігрантськими родичами, та, до того ж, із негативними подробицями радянської дійсності. Влада активно стежила за цим. Наприклад, якщо звертатися до офіційних документів, то у квітні 1932 року постановою Політбюро ЦК ВКП(б) із СРСР була вислана кореспондентка «Дейлі експрес» Клейман, яка, на думку влади, подала в пресу наклепницькі й провокаційні матеріали про «повстання і голодні бунти» [26]. Цілком імовірно, що деякі «листи із Батьківщини» писали тут, у редакції, люди, що мали дуже розпливчате уявлення про життя в колгоспі. Подробиці про життя в Радянському Союзі, справжні й вигадані, охоче друкували емігрантські виданнями у всьому світі. Зупинимося лише на деяких матеріалах, присвячених темі голоду на Кубані.

Найбільший інтерес як історичне джерело має наказ № 1 коменданта станиці Полтавської

Слов'янського району Північно-Кавказького краю Кабаєва від 17 грудня 1932 року. Він був опублікований у журналі «Кавказький козак», № 7 (121), за вересень — жовтень 1933 року [18]. Цей журнал видавався в Белграді кубанськими й терськими козаками-емігрантами. Текстологічний аналіз, а також зіставлення фактів, відображених у наказі, з архівними документами, підтверджують справжність згаданого історичного джерела. У наказі йдеться про занесення станиці Полтавської на «чорну дошку», оскільки вона «незважаючи на всі вжиті заходи, продовжує злісно саботувати всі господарські заходи Радянської влади і явно йде на поводи в куркуля». Далі перераховувалися репресивні заходи, застосовані до жителів станиці: було виселено всіх мешканців станиці Полтавської, за винятком громадян, які довели відданість радянській владі в громадянській війні, боротьбі з куркульством, а також членів переселенських комун; було розпущено раду станиці Полтавської «за явне потурання куркульському саботажу в сівбі і хлібозаготівлі» (тобто радянська влада в цій станиці де-факто була ліквідована); у станиці Полтавській було організовано комендатуру (очолював комендант Кабан), яка керувалася у своїх діях «особливим становищем». Головним завданням комендатури було виселення мешканців станиці й забезпечення особливого режиму до решти жителів — як корінних, так і новоприбулих. Жителям станиці забороняли носити й зберігати зброю, боєприпаси і бойову амуніцію, виїжджати зі станиці, рухатися по станиці з моменту настання темряви і до світанку, видовища і збори, будь-яку торгівлю — як на базарах, вулицях і площах, так і в окремих господарствах, ламати, розбирати і знищувати всякого роду будівлі, засоби виробництва, насадження тощо. За всі порушення цього наказу загрожувало застосування найсуворіших заходів як адміністративного, так і судового порядку, аж до розстрілу.

Опублікований наказ підтверджується справжніми архівними документами. У Центрі документації новітньої історії Краснодарського краю є протокол № 39 засідання бюро

Слов'янського районного комітету ВКП (б) від 26 листопада 1932 року [12]. Документ значиться під грифом «цілком таємно» і в ньому йдеться про занесення станиці Полтавської на «чорну дошку» «як тих, хто особливо злісно саботують хлібозаготівлі й осінню сівбу». Далі перераховуються заходи, переважно репресивного характеру щодо жителів станиці Полтавської. Дивним видається те, що текстологічно й фактологічно архівний документ, розсекречений уже в наші дні, і наказ коменданта станиці Полтавської, опублікований в емігрантському журналі 1933 року, є досить подібні. Безумовно, це ще одне підтвердження справжності опублікованого наказу. Залишається лише здогадуватися, якими шляхами міг такий документ потрапити в Белград, власне до редакції журналу «Кавказький козак».

Інші матеріали, опубліковані в «Кавказькому козаку» про становище на Кубані під час хлібозаготівель і масового голоду, на жаль, не мають такої документальної достовірності. Наприклад, у журналі № 5 (119) за червень 1933 року був опублікований матеріал (передрук із газети «Відродження», № 2909), що має назву «Людоїдство на Кубані» [17]. Матеріал являє собою лист жителя Кубані до свого родича за кордон із подробицями страшного голоду й масового людожерства в цьому населеному пункті. Назва останнього не вказується, але в тексті трапляється не характерний для Кубані термін «село». Відомо, що там сільські населені пункти (козачі) були представлені станицями й хуторами. Села існували лише на території колишньої Чорноморської губернії, однак ця територія на той період до Кубані не належала. У листі йдеться про масове вбивство дітей, торгівлю людським м'ясом, про нібито знайдені сотні людських голів та інші людожерські жахіття. Звичайно, були окремі випадки людоїдства як на Кубані, так і в інших регіонах СРСР, де лютував голод, що підтверджено документально. Страшні вчинки здійснювали, зневірившись від голоду, люди, які практично збожеволіли. Таких людей виявляли і судили. Утім, про людоїдство як масове явище, звісно, не може йтися, хоча факти канібаліз-

му згадуються в багатьох джерелах. «Факты продзатруднений отмечены в районах: Курганском, Армавирском, Новоалександровском, Лабинском, Невинномысском, Ессентукском, Крымском, Анапском, Ейском, Староминском, Кущёвском, Тихорецком, Медвеженском, Новопокровском, Каневском, Краснодарском, Павловском, Кореновском, Майкопском, Вёшенском, Калмыцком, Константиновском и Тимашевском» По далеко неполным данным в этих районах учтено: опухших от голода 1742 чел.; заболевших от голода 898; умерших от голода 740; случаев людоедства и трупоедства 10 чел. В голодающих населённых пунктах имеют место случаи употребления в пищу различных суррогатов: мясо павших животных (в том числе сапных лошадей), убитых кошек, собак, крыс и т. п.» [2]. Важливим джерелом, що підтверджує масштабність трагедії, є спогади очевидців, представлені у збірнику «Історична пам'ять населення Півдня Росії про голод 1932–1933 рр.», виданому за матеріалами науково-практичної конференції 2009 року в Краснодарі [16].

Схожими матеріалами («листами з Батьківщини») оперували й деякі інші видання, наприклад, журнал «Козак. Вісник Донського отамана», що видавався в Парижі. У № 2 за 1933 рік невідомий козак із Кубані пише братові за кордон: «За царя жодна людина не померла з голоду, а при свободі тисячами мруть...» [19]. Деякі тогочасні емігрантські видання друкували серйозні політичні та економічні огляди становища в СРСР. У журналі «За кермом», який видавався в Парижі з травня 1933 року й позиціонував себе як «щомісячний ілюстрований і професійний журнал російського водія», публікувалася найрізноманітніша інформація — від літературних творів О. Купріна, І. Буніна і К. Коровіна до кросвордів («крестословіця»), гумору, ігор, реклами й технічних новинок автомобільної промисловості. Була в журналі також рубрика «Політичний огляд». Уже в першому номері журналу, що вийшов у світ у травні 1933 року, у цій рубриці так висвітлювалося становище в СРСР: «Жах, невимовний і неймовірний в тому, що

немає в Росії кутка, який би не голодував. Найбагатші хлібні області: Україна, Сибір, Дон, Таврія — розорені, усе в однаковому, безнадійному й безвихідному становищі» [14].

У спареному № 3/4 (серпень — вересень 1933 року) журналу «За кермом» подано докладний аналіз (передрук із «Русского экономического бюлетеня», 1933, № 9) такого явища, як голод в СРСР. Кілька тез із цього огляду: «Голодом охоплена територія близько 1508 000 кв. кілометрів з населенням в 65,9 мільйонів осіб»; «В даний час найбільший голод простежується в районах, які в дореволюційний час були найбагатшими за кількістю виробленого хліба і де сільське господарство найшвидше розвивалося»; «Голодом уражено більшою мірою населення сіл, ніж міст»; «Цьогорічний голод був підготовлений в попередні роки і пов'язаний насамперед з колективізацією та руйнуванням індивідуальних господарств» [15].

Підтвердженням цього є статистика, за якою пік зменшення кількості населення

припав на середину 1933 року. У Північно-Кавказькому регіоні 1933 року народилося 138 861 особа, померло 416 664 осіб. Отже, смертність утрічі перевищила народжуваність; більшість (а це 75,5% померлих) становили сільські жителі [24].

Насамкінець хотілося б відзначити, що українські та російські вчені проторували великий і плідний шлях у вивченні причин та наслідків голоду 1932–1933 років. Ми маємо доступ до багатьох достовірних документів, що дають змогу зрозуміти й оцінити причини трагедії 30-х років минулого століття. Однак для відновлення повної історичної картини подій цього періоду необхідний докладний аналіз документів, багато з яких сьогодні (як і раніше) недоступні для дослідників. У вирішенні цього питання ми можемо лише сподіватися на розуміння з боку влади, адже тільки об'єктивний підхід до історичних подій дозволяє позбавлятися від різних міфологем і спроб використання трагедії в політичних цілях.

Джерела та література

1. Инструкция СНК СССР и ЦК ВКП(б) о прекращении массовых выселений крестьян, упорядочивании производства арестов и загрузке мест заключений. 8 мая 1933 г. Центр документации новейшей истории Краснодарского края (далее – ЦДНИКК). Ф. 1075. Оп. 1. Д. 66 а. Л. 22–22 об.

2. Информация Секретнополитического отдела ОГПУ о голоде в районах Северо-Кавказского края от 7 марта 1933 г. ЦА ФСБ РФ. Ф. 4. Оп. 11. Д. 42. Л. 62–64. Цит. по: <http://www.pseudology.org>.

4. О ходе выселения из станицы Полтавской Северо-Кавказского края: Спецсообщение № 1 секретнополитического отдела ОГПУ от 29.12.1932. ЦА ФСБ РФ. Ф. 2. Оп. 10. Д. 514. Л. 402. Цит. по: <http://www.pseudology.org>.

3 Об итогах выселения из районов Кубани: Спецсообщение № 7 Секретнополитического отдела ОГПУ от 31.12.1932. ЦА ФСБ РФ. Ф. 2. Оп. 10. Д. 514. Л. 403–406. Цит. по: <http://www.pseudology.org>.

5. Постановление Кореновского райкома ВКП(б) о размещении переселенческих красноар-

мейских хозяйств в станицах района 6–8 февраля 1933 г. ЦДНИКК. Ф. 1222. Оп. 1. Д. 214. Л. 100, 103.

6. Постановление Славянского райкома ВКП(б) о проведении репрессивных мер в связи с занесением станицы Полтавской на черную доску. 26 ноября 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1863. Оп. 1. Д. 89. Л. 18–21.; Постановление Славянского райкома ВКП(б) о усилении репрессивных мер в связи с невыполнением плана хлебозаготовок в станицах района. 6 декабря 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1863. Оп. 1. Д. 89. Л. 34–35.; Постановление Тихорецкого райкома ВКП(б) о проведении репрессивных мер в станице Новорождественной. 4 ноября 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1361. Оп. 1. Д. 130. Л. 61–62.; Постановление Тихорецкого райкома ВКП(б) о выселении из станиц района кулацко-зажиточных хозяйств. 28 ноября 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1361. Оп. 1. Д. 130. Л. 89.; Из постановления Тимашевского райкома ВКП(б) о мерах против саботажа хлебозаготовок, организации буксирных бригад и групп активистов по поводу спрятанного зерна. 26 ноября 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 162. Оп. 1. Д. 101. Л. 58–59.; Постановление Ка-

невского райкома ВКП (б) о ходе хлебозаготовок в районе и применении репрессивных мер в станице Стародеревянской, занесенной на черную доску. 27 декабря 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1071. Оп. 1. Д. 79. Л. 316.

7. Постановление Староминского райкома ВКП(б) о мерах в связи с невыполнением дополнительного плана хлебозаготовок 21 мая 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 74. Л. 132.

8. Постановление Староминского райкома ВКП(б) о невозможности выполнения дополнительного плана хлебозаготовок 28 апреля 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 74. Л. 119.

9. Постановление Староминского райкома ВКП(б) о плане экспорта пшеницы и ячменя на август 1932 г. 2 августа 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 74. Л. 21.

10. Постановление Староминского райкома ВКП(б) о разверстке дополнительного плана хлебозаготовок в связи с угрозой срыва снабжения городов 13 мая 1932 г. ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 74. Л. 128–129.

11. Постановление Центральной комиссии Северо-Кавказского края об исключении из партии председателя колхоза им. Ворошилова станицы Староминской А. С. Федорова за саботаж хлебозаготовок и мясозаготовок. 1 февраля 1933 г. ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 79. Л. 45–47; Постановление Центральной комиссии по чистке сельских парторганизаций Северо-Кавказского края об исключении из партии председателя правления колхоза «Хуторянин» станицы Староминской С. И. Галаса за противодействие хлебозаготовкам. Не ранее февраля 1933 г. ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 79. Л. 47–47 об.; Из справки оппартгруппы по чистке коммунистов станицы Староминской об экономическом и политическом состоянии станицы и настроениях населения. 1 февраля 1933 г. ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 96. Л. 23, 25.

12. Протокол № 39 заседания бюро Славянского районного комитета ВКП(б) от 26 ноября 1932 года. ЦДНИКК. Ф. 1863. Оп. 1. Д. 89. Л. 18–21.

13. Спецсводка № 7 Секретнополитического отдела ОГПУ о выполнении плана хлебозаготовок в Северо-Кавказском крае от 15 декабря

1932 г. ЦА ФСБ РФ. Ф. 2. Оп. 10. Д. 514. Л. 324–327. Цит. по: <http://www.pseudology.org>.

14. Зарулем. Ежемесячный иллюстрированный и профессиональный журнал русского шофера. Париж, 1933. № 1.

15. Зарулем. Ежемесячный иллюстрированный и профессиональный журнал русского шофера. Париж, 1933. № 3–4.

16. Историческая память населения Юга России о голоде 1932–1933 гг. Краснодар, 2009.

17. Кавказский казак. Белград, 1933. № 5 (119).

18. Кавказский казак. Белград, 1933. № 7 (121).

19. Казак. Вестник Донского атамана. Париж, 1933. № 2.

20. Конквест Р. Жатва скорби. Советская коллективизация и террор голодом. Лондон, 1988.

21. Кропачев С. Большой террор на Кубани. Драматические страницы истории края 30–40-х годов. Краснодар, 1993.

22. Осколков Е. Н. Голод 1932–1933 гг. в зерновых районах Северо-Кавказского края. *Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини і наслідки*. Київ, 1995. С. 120.

23. Осколков Е. Н. Голод 1932 / 1933 года. Хлебозаготовки и голод 1932–1933 года в Северо-Кавказском крае. Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского университета, 1991. 91 с.

24. Осокина Е. А. Жертвы голода 1933 г.: сколько их? (Анализ демографической статистики ЦГАНХ СССР). *История СССР*. 1993. № 5. С. 21.

25. О ходе хлебозаготовок и сева по районам Кубани: Постановление бюро Северо-Кавказского крайкома ВКП (б) от 04.11.1932. *Молот*. 1932. 5 ноября.

26. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) об уборке урожая и хлебозаготовок. *Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали*. Київ, 2007. С. 277–278, 325.

27. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) о хлебозаготовках в Украине и на Северном Кавказе. *Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали*. Київ, 2007. С. 349.

28. Ракачев В. Н. Голод 1932–1933 гг. на Кубани и его демографические последствия. *Кубань – Украина: вопросы историко-культурного взаимодействия*. Краснодар, 2008. Вып. 3. С. 338.

References

1. Instruksiya SNK SSSR i TsK VKP(b) o prekrashchenii massovykh vyseleniy krestyan, uporiadovachenii proizvodstva arestov i zagruzke mest zaklucheniy. 8 maya 1933 g. [Instructions of the USSR Council of People's Commissars and the

Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) on Putting an End to Peasant Mass Expulsions, Regulating the Arrest Effectuation and Utilizing the Places of Detection. May 8, 1933]. *Tsentrdokumentatsii noveyshey istorii Krasnodarskogo*

kraya (nadali – *TsDNIKK*) [Krasnodar Krai Contemporary History Documentation Centre (henceforth – *KKCHDC*), Fund 1075, Inventory 1, Dossier 66 a, Sheet 22–22 rev.

2. Informatsiya Sekretropoliticheskogo otdela OGPU o golode v rayonah SeveroKavkazskogo kraya ot 7 marta 1933 g. [The 7 March 1933 Report of the Joint State Political Directorate's Secret Police Department on Famine in Districts of North Caucasus Krai]. *TsA FSB RF* [The Central Archives of the RF's Federal Security Service], Fund 4, Inventory 11, Dossier 42, Sheets 62–64. URL: <http://www.pseudology.org>.

3. O hode vyseleniya iz stanitsy Poltavskoy Severo-Kavkazskogo kraya ot 7 marta 1933 g. Spetssoobshchenie # 1 sekretropoliticheskogo otdela OGPU ot 29.12.1932 [On the Progress of Expulsion from the Stanitsa of Poltavskaya, North Caucasus Krai: The 29.12.1932 Special Communication # 1 of the JSPD Secret Police Department]. *TsA FSB RF* [The Central Archives of the RF FSS], Fund 2, Inventory 10, Dossier 514, Sheet 402. URL: <http://www.pseudology.org>.

4. Ob itogah vyseleniya iz rayonov Kubani: Spetssoobshchenie # 7 Sekretropoliticheskogo otdela OGPU ot 31.12.1932 [On Outcomes of Expulsion from Kuban Areas: The 31.12.1932 Special Communication # 7 of the JSPD Secret Police Department]. *TsA FSB RF* [The Central Archives of the RF FSS], Fund 2, Inventory 10, Dossier 514, Sheets 403–406. URL: <http://www.pseudology.org>.

5. Postanovlenie Korenovskogo raykoma VKP(b) o razmeshchenii pereselencheskih krasnoarmeyskih hoziyaystv v stanitsah rayona 6–8 fevralia 1933 g. [The 6–8 February 1933 Decision of the Korenovsk District Committee of the AUCP(b) on the Placement of Resettlement Red Army Economies in the District's Stanitsas]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1222, Inventory 1, Dossier 214, Sheets 100, 103.

6. Postanovlenie Slavianskogo raykoma VKP(b) o provedenii repressivnykh mer v svyazi s zaneseniem stanitsy Poltavskoy na chiornyuyu dosku. 26 noyabria 1932 g. [The 26 November 1932 Decision of the Slavyansk-na-Kubani District Committee of the AUCP(b) on Conducting Retaliatory Measures in Connection with Recording the Stanitsa of Poltavskaya on the List of Shirkers]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1863, Inventory 1, Dossier 89, Sheets 18–21.; Postanovlenie Slavianskogo raykoma VKP(b) o usilenii repressivnykh mer v svyazi s nevypolneniem plana hlebozagotovok v stanitsah rayona. 6 dekabria 1932 g. [The 6 December 1932 Decision of the Slavyansk-na-Kubani District Committee of the AUCP(b) on Intensifying Retaliatory Measures in Connection with the Non-Fulfilment of the Grain Procurements Plan in the District's Stanitsas]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1863, Inventory 1, Dossier 89, Sheets 34–35.; Postanovlenie Tihoretskogo raykoma VKP(b) o provedenii repressivnykh mer v stanitse Novorozhdestvennoy. 4 noyabria 1932 g. [The 4 November 1932 Decision of the Tikhoretsk District Committee of the AUCP(b) on Conducting Retaliatory Measures in the Stanitsa of Novorozhdestvenskaya]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1361, Inventory 1, Dos-

sier 130, Sheets 61–62.; Postanovlenie Tihoretskogo raykoma VKP(b) o vyselenii iz stanits rayona kulatsko-zazhitochnykh hoziyaystv. 28 noyabria 1932 g. [The 28 November 1932 Decision of the Tikhoretsk District Committee of the AUCP(b) on the Expulsion of Wealthy and Well-to-Do Economies from the District's Stanitsas]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1361, Inventory 1, Dossier 130, Sheet 89.; Iz postanovleniya Timashevskogo raykoma VKP(b) o merah protiv sabotazha hlebozagotovok, organizatsii buksirnykh brigad i grupp aktivistov po povodu spriatannogo zerna. 26 noyabria 1932 g. [Out of the 26 November 1932 Decision of the Timashyovsk District Committee of the AUCP(b) on Measures against Grain Procurements Sabotage, Organizing the Towing Teams and Groups of Activists Anent Hidden Grain]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 162, Inventory 1, Dossier 101, Sheets 58–59.; Postanovlenie Konevskogo raykoma VKP(b) o hode hlebozagotovok v rayone i primenenii repressivnykh mer v stanitse Starodereviankovskoy, zanesionnoy na chiornyuyu dosku. 27 noyabria 1932 g. [The 27 December 1932 Decision of the Kanevskaya District Committee of the AUCP(b) on the Progress of Grain Procurements in the District and Applying Retaliatory Measures in the Stanitsa of Starodereviankovskaya, Recorded on the List of Shirkers]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1071, Inventory 1, Dossier 79, Sheet 316.

7. Postanovlenie Starominskogo raykoma VKP(b) o merah v svyazi s nevypolneniem dopolnitelnogo plana hlebozagotovok 21 maya 1932 g. [The 21 May 1932 Decision of the Starominskaya District Committee of the AUCP(b) on Measures in Connection with the Non-Fulfilment of the Supplementary Grain Procurements Plan]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1075, Inventory 1, Dossier 74, Sheet 132.

8. Postanovlenie Starominskogo raykoma VKP(b) o nevozmozhnosti vpolneniya dopolnitelnogo plana hlebozagotovok 28 apreliya 1932 g. [The 28 April 1932 Decision of the Starominskaya District Committee of the AUCP(b) on the Impossibility of Fulfilling the Supplementary Grain Procurements Plan]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1075, Inventory 1, Dossier 74, Sheet 119.

9. Postanovlenie Starominskogo raykoma VKP(b) o plane eksporta pshenitsy i yachmenia na avgust 1932 g. 2 avgusta 1932 g. [The 2 August 1932 Decision of the Starominskaya District Committee of the AUCP(b) on the Wheat and Barley Export Plan on August 1932]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1075, Inventory 1, Dossier 74, Sheet 21.

10. Postanovlenie Starominskogo raykoma VKP(b) o razviorstke dopolnitelnogo plana hlebozagotovok v svyazi s ugrozoy sryva snabzheniya gorodov 13 maya 1932 g. [The 13 May 1932 Decision of the Starominskaya District Committee of the AUCP(b) on Apportioning the Supplementary Grain Procurements Plan in Connection with the Threat of Derangement of Town Provision]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1075, Inventory 1, Dossier 74, Sheets 128–129.

11. Postanovlenie Tsentralnoy komissii Severo-Kavkazskogo kraya ob iskluchenii iz partii predse-

datelia kolhoza im. Voroshilova stanitsy Starominskoy A. S. Fiodorova za sabotazh hlebozagotovok i miasozagotovok. 1 fevralia 1933 g. [The 1 February 1933 Decision of the Central Commission of North Caucasus Krai on the Expulsion of A. Fyodorov, the Chairman of the Voroshylov Collective Farm of the Stanitsa of Starominskaya from the Party Because of His Sabotaging Grain and Meat Procurements]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1075, Inventory 1, Dossier 79, Sheets 45–47.; Postanovlenie Tsentralnoy komissii po chistke selskih partorganizatsiy Severo-Kavkazskogo kraia ob iskluchenii iz partii predsedatelia pravleniya kolhoza «Hutorianin» stanitsy Starominskoy S. I. Galasa za protivodeystvie hlebozagotovkam. Ne ranie fevralia 1933 g. [The Decision of the Central Commission of North Caucasus Krai Related to Purging Rural Party Organizations on the Expulsion of S. Galas, the Chairman of the *Khutoryanin* Collective Farm's Administration Board of the Stanitsa of Starominskaya from the Party Because of His Opposition to Grain Procurements. Not earlier than February 1933]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1075, Inventory 1, Dossier 79, Sheets 47–47 rev.; Iz spravki ogpartgruppy po chistke kommunistov stanitsy Starominskoy ob ekonomicheskom i politicheskom sostoyanii stanitsy i nastroyeniyah naseleniya. 1 fevralia 1933 g. [Out of the Reference of an Organized Party Group Related to Purging the Communists of the Stanitsa of Starominskaya on Economic and Political Climates of the Stanitsa, as well as Public Mood. 1 February 1933]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1075, Inventory 1, Dossier 96, Sheets 23, 25.

12. Protokol # 39 zasedaniya biuro Slavyanskogo rayonnogo komiteta VKP(b) ot 26 noyabria 1932 g. [Minutes # 39 of the Meetings of the Bureau of the Slavyansk-na-Kubani District Committee of the AUCP(b). 26 November 1932]. *TsDNIKK* [KKCHDC], Fund 1863, Inventory 1, Dossier 89, Sheets 18–21.

13. Spetsvodka # 7 Sekretropoliticheskogo otdela OGPU o vypolnenii plana hlebozagotovok v Severo-Kavkazskom kraie ot 15 dekabria 1932 g. [The 15 December 1932 Special Communication # 7 of the JSPD Secret Police Department on the Fulfilment of Grain Procurements Plan in North Caucasus Krai]. *TsA FSB RF* [The Central Archives of the RF FSS], Fund 2, Inventory 10, Dossier 514, Sheets 324–327. URL: <http://www.pseudology.org>.

14. (1933) *Za ruliom. Yezhemesiachnyi illiustrirovannyi i professionalnyi zhurnal russkogo shofiora* [At the Wheel. An Illustrated Professional Monthly Journal of Russian Car Drivers]. Paris, # 1.

15. (1933) *Za ruliom. Yezhemesiachnyi illiustrirovannyi i professionalnyi zhurnal russkogo shofiora* [At the Wheel. An Illustrated Professional Monthly Journal of Russian Car Drivers]. Paris, # 3–4.

16. (2009) *Istoricheskaya pamiat naseleniya Yuga Rossii o golodie 1932–1933 gg.* [The Historical Memory of Southern Russia on the 1932–1933 Famine]. Krasnodar.

17. (1933) *Kavkazskiy kazak* [The Caucasian Cossack]. Belgrade, # 5 (119).

18. (1933) *Kavkazskiy kazak* [The Caucasian Cossack]. Belgrade, # 7 (121).

19. (1933) *Kazak. Vestnik Donskogo atamana* [The Cossack. A Bulletin of the Don Cossack Host's Ataman]. Paris, # 2.

20. Konkvest R. (1988) *Zhatva skorbi. Sovetskaya kollektivizatsiya i terror golodom* [The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine]. London.

21. Kropachiov S. (1993) *Bolshoy terror na Kubani. Dramaticheskie stranitsy istorii kraia 30–40-h godov* [The Great Terror in Kuban. Dramatic Pages of the Region's History in the 1930s–1940s]. Krasnodar.

22. (1932) O hode hlebozagotovok i seva po rayonam Kubani: Postanovlenie biuro Severo-Kavkazskogo kraykoma VKP (b) ot 04.11.1932 [On the Progress of Grain Procurements and Sowing by Kuban Districts: The 04.11.1932 Decision of the Bureau of the North Caucasus Krai Committee of the AUCP(b)]. *Molot* [The Hammer], November 5.

23. Oskolkov Ye. (1991) *Golod 1932/1933 goda. Hlebozagotovki i golod 1932–1933 goda v Severo-Kavkazskom krae* [The 1932/1933 Famine. Grain Procurements and the 1932/1933 Famine in North Caucasus Krai]. Rostov-on-Don: Izdatelstvo Rostovskogo universiteta, 91 pp.

24. Oskolkov Ye. (1995) *Golod 1932–1933 gg. v zernovykh rayonah Severo-Kavkazskogo kraia* [The 1932–1933 Famine in Grain Areas of North Caucasus Krai]. *Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini: prychny i naslidky* [The 1932–1933 Holodomor in Ukraine: Causes and Consequences]. Kyiv, p. 120.

25. Osokina Ye. (1993) *Zhertvy goloda 1933 g.: skolkо ih? (Analiz demograficheskoy statistiki TsGANH SSSR)* [The 1933 Famine: How Many Victims Has It Got? (Analysing the Population Statistics of the USSR Central State Archives of National Economy)]. *Istoriya SSSR* [The History of the USSR], # 5, p. 21.

26. (2007) Postanovlenie Politbiuro TsK VKP(b) o hlebozagotovkah v Ukrainie i na Severnom Kavkaze [The Decision of the Politburo of the Central Committee of the AUCP(b) on Grain Procurements in Ukraine and the North Caucasus]. *Golodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: dokumenty i materialy* [The 1932–1933 Holodomor in Ukraine: Documents and Materials]. Kyiv, p. 349.

27. (2007) Postanovlenie Politbiuro TsK VKP(b) ob uborke urozhaya i hlebozagotovok [The Decision of the Politburo of the Central Committee of the AUCP(b) on Harvesting and Grain Procurements]. *Golodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: dokumenty i materialy* [The 1932–1933 Holodomor in Ukraine: Documents and Materials]. Kyiv, pp. 277–278, 325.

28. Rakachiov V. (2008) *Golod 1932–1933 gg. na Kubani i yego demograficheskie posledstviya* [The 1932–1933 Famine in Kuban and Its Demographic Consequences]. *Kuban – Ukraina: voprosy istoriko-kulturnogo vzaimodeystviya* [Kuban – Ukraine: Issues of Historical and Cultural Interactions]. Krasnodar, Iss. 3, p. 338.

29. Rakachiov V. *Ukazatel sochineniy* [Index of Works], p. 342.

ДОДАТКИ

Документ № 1

Постановление Тихорецкого райкома ВКП(б) о выселении из станиц района кулацко-зажиточных хозяйств

28 ноября 1932 г.

Слушали: О выселении из станиц Тихорецкого района кулацко-зажиточных хозяйств отказавшихся от земли, сева, выполнения плана хлебозаготовок и др. кампаний.

Постановили: За явное сопротивление мероприятиям партии и соввласти, демонстративный отказ от выполнения плана хлебозаготовок и сева, не платеж налога и анти-совет. агитацию, направленную к срыву сельско-хозяйственных кампаний и проводимых мероприятий по организационно-хозяйственному укреплению колхозов, утвердить к административному выселению за пределы СКК по 1 категории: По ст. Терновской — 15 хозяйств, Н-Леушковской — 4 хоз., Ирклевской — 6 хоз., Фастовецкой — 16 хоз., Н-Малороссийской — 23 хоз., Н-Рождественской — 65 хоз., итого — 129 хоз. и к переселению по 2 категории из станиц: Терновской — 12 хоз., Н-Леушковской — 31 хоз., Ирклевской — 24 хоз., Фастовецкой — 17 хоз., Н-Малороссийской — 14 хоз., Н-Рождественской — 15 хоз., итого по 2 категории 104 хозяйства. Всего по району по 1 и 2 категории выселить 233 хозяйства.

ЦДНИКК. Ф. 1361. Оп. 1. Д. 130. Л. 89.

Документ № 2

Постановление Армавирского райкома ВКП(б) о мерах в связи с занесением станицы Урупской на черную доску

Строго секретно

26 декабря 1932 г.

Слушали: О занесении ст. Урупской на черную доску.

Постановили: За упорный саботаж выполнения осеннего сева, хлебозаготовок, взмете зяби и очистки полей как колхозниками, так и единоличниками — Крайкомом ВКП(б) занесена на черную доску ст. Урупская.

Исходя из этого, Бюро РК постановляет:

Поручить фракции РИКа немедленно применить к жителям станицы Урупской все мероприятия, вытекающие из решения Крайкома, а именно: прекратить всякого рода кредитования, а также немедленно взыскать все платежи и все виды обязательств.

Поручить РКИ немедленно организовать комиссию по проверке и очистке колхозных, кооперативных и советских аппаратов от чуждых, примазавшихся и враждебных элементов.

Предложить фракции Райсоюза немедленно изъять все наличие товаров из лавок ст. Урупской и передать колхозам добросовестно выполняющим свои обязательства перед государством.

Поручить прокурору, лично т. сарана, предсесии Крайсуда т. Головки немедленно выехать в ст. Урупскую для разбора дел контрреволюционных саботажников.

Предупредить жителей ст. Урупской, как колхозников, так и единоличников, что в случае продолжения саботажа хлебозаготовок, краевыми организациями будет поставлен перед правительством вопрос об их выселении из пределов Края в северные области и заселении этих станиц добросовестными колхозниками, работающими в условиях малоземелья на неудобных землях в других краях (из решения Крайкома от 4 ноября).

Поручить начальнику ГПУ по своей линии обеспечить оперативные мероприятия, вытекающие из решения Крайкома о занесении ст. Урупской на черную доску.

Предупредить парторганизацию станицы Урупской и каждого члена партии в отдельности, что если она не обеспечит руководства по слову организованного кулачеством саботажа по хлебозаготовкам и решительно не мобилизует силы на ликвидацию саботажа, — Райком будет рассматривать это как пособничество классовому врагу, расхитившему колхозный урожай и направившему свой удар на развал организационно-хозяйственного укрепления колхозов, что влечет за собой все последствия указанных в решении Крайкома и применявшихся к парторганизации ст. Полтавской.

Предупредить уполномоченных и всех посланных членов партии РК и Крайкомом для помощи местным парторганизациям, что они несут ответственность за не обеспечение слома саботажа, организованного кулачеством.

Бюро РК предупреждает парторганизации и фракции совхозов и колхозов района, что удар по станице Урупской является сигналом для всех парторганизаций, отстающих станиц, которые будут продолжать недопустимые антибольшевистские поступки, как части коммунистов, а также и отдельных колхозных ячеек и партколлективов, которые прямым образом сомкнувшиеся с контрреволюционными саботажниками, ставшими на путь измены партии, Бюро РК будет применять самые решительные меры борьбы вплоть до исключения из партии, отдачи под суд и выселения за пределы Северо-Кавказского Края.

Предложить уполномоченным Райкома и парторганизациям широко проработать решение Крайкома и Райкома о занесении ст. Урупской на черную доску и наметить ряд практических мероприятий, обеспечивающих слом кулацкого саботажа и безусловное выполнение плана хлебозаготовок в намеченный срок — 31 декабря.

Секретарь Арм. РК ВКП(б) Кобчик
ЦДНИКК. Ф. 7943. Оп. 1. Д. 88. Л. 170-172.

Документ № 3

Постановление Староминского райкома ВКП(б) о запрещении массовых обысков в колхозных и единоличных хозяйствах и о ситуации в станице Новоминской
30 декабря 1932 г.

Слушали: О массовых обысках (Жмулин).

Выступили: Проскурин, Витте, Соломоненко.

Постановили: 1) Запретить С/Советам, ячейкам и уполномоченным райкома допускать массовые обыски в колхозных и единоличных хозяйствах.

2) Обыски допускать только при условии подтверждения необходимыми данными наличия скрытого разворованного хлеба при обязательном участии в комиссии представителей милиции и из оперативных групп.

Слушали: Сообщение тов. Проскурина по Новоминской.

Постановили: 1) Отметить, что несмотря на прошедшую чистку Новоминской Парторганизации с первых дней давшей сдвиги в работе, сейчас после чистки боевого настроения парторганизации обеспечивающего выполнение стоящих задач перед С/С и парткомом нет.

2) Остатки кулачества и анти-советские элементы по Новоминской объявились проявляя свою контр-революционную деятельность, выбрасывая лозунги — «бросайте работу в колхозе» — разговаривая о том, что надо бить котелки приезжающим.

Бюро райкома постановляет:

1) Поручить тов. Жмулину немедленно установить личность контр-революционных элементов и избивших активистку — члена Крайисполкома тов. Бондаренко и принять соответствующие меры.

2) Предложить Орготделу Райкома наметить практические мероприятия по установлению партийного и советского руководства ст. Новоминской.

3) Обязать Новоминской станпартком поднять боеспособность парторганизации — повысить классовую бдительность партийных рядов, ведя решительную борьбу со всякого рода контр-революционным элементом, пытающимся сорвать успешное проведение хозполиткомпании.

ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 75. Л. 156.

Документ № 4

Постановление Павловского райкома ВКП(б) от 12 января 1933 г. о выселении жителей станицы Уманской за срыв хлебозаготовок

14 января 1933 г.

Слушали: Решение Крайкома партии.

Постановили: 1. Одобрить решение Крайкома партии от 12/1 — о выселении из станицы Уманской 1200 хозяйств в северные районы СССР, как злостно саботирующих хлебозаготовки идущую на поводу у кулака.

2. Признать, что Павловская парторганизация и парт-руководство района несмотря на ряд категорических предупреждений Крайкома партии, не добилась слома саботажа, организованного кулачеством и контрреволюционным элементом. Отдельные колхозы и в целом станица в эту пятидневку абсолютно прекратили сдачу хлеба — стали на прямой предательский путь интересов партии и рабочего класса.

3. Особо предупредить парторганизации и колхозы ст. Незамаевской и персонально Секретарей парткомитетов и Пред. с/совета (находящейся на черной доске), Павловской, С.-Леушковской и Атаманской, которые предательски срывают выполнение плана хлебозаготовок, что в случае если они не добьются в ближайшие 3 дня решительного перелома в деле завершения в срок данный Крайкомом план хлебозаготовок, Райком партии примет жесткие меры как к явным саботажникам не желающим выполнять своих обязательств перед пролетарской страной.

4. Обязать все Парторганизации района немедленно проработать решение Крайкома от 12/1 — опубликованное в газете «Молот» на всех партийных, комсомольских, колхозных собраниях о выселении злостных саботажников ст-цы Уманской, а также о роспуске колхоза «Блюхер» под лозунгом мобилизации всей парторганизации, а также преданного делу партии актива на зверский нажим для окончательного разгрома кулачества, контрреволюционного элемента и завершения годового плана в окончательный срок, установленный Крайкомом партии.

ЦДНИКК. Ф. 1384. Оп. 1. Д. 67. Л. 15.

Документ № 5

Постановление Кореновского райкома ВКП(б) о мерах по борьбе с бегством колхозников и единоличников из станиц района

Строго секретно

28 января 1933 г.

Слушали: О ходе борьбы с бегством из станиц (Нежурин).

Постановили: Бюро РК отмечает, что секретари станпарткомов, партколлективов, партячеек, предсоветов и уполномоченные РК ВКП(б), несмотря на неоднократные директивы РК и специальную информацию по данному вопросу на собрании партактива, достаточных мер в борьбе с бегством со станиц не приняли, следовательно не учли всей важности данного мероприятия в борьбе с одним из наиболее вредных методов саботажа, организованного кулачеством и контрреволюционным элементом станиц.

Бюро РК предупреждает персонально всех секретарей парторганизаций, предсоветов и уполномоченных РК, что всякое ослабление в борьбе с бегством будет рассматриваться как прямое содействие срыву мероприятий партии и советской власти на селе, со всеми вытекающими отсюда последствиями.

На основе вышеизложенного бюро РК предлагает всем парторганизациям, сельсоветам и уполномоченным РК провести в жизнь следующие мероприятия:

1. На основе широкой массовой работы среди колхозников и единоличников довести до сознания каждого из них, что бегство из станиц и хуторов рассматривается советской властью как одно из наиболее преступных методов саботажа весеннего сева, организованного кулачеством и контрреволюционным элементом, а посему к лицам убегающим и пытающимся убежать будут приняты самые строгие меры судебного воздействия вплоть до разстрела.

2. Установить заслоны по всем основным дорогам и систематическое — круглосуточное наблюдение за движением в станицах и хуторах, оказывая всемерную помощь органам ГПУ и милиции, в борьбе с бегством, используя в этой работе комсомольцев, актив колхозников и т.д.

3. Обязать парторганизации и советы прекратить всякую выдачу справок и разрешений на выезд из станицы, за исключением только командированным товарищам по различным делам государственно-кооперативных организаций. Эту работу поручить одному из ответственных, проверенных, следовательно надежных товарищей.

4. Обязать парторганизации ст.ст. Пластуновской, Платнировской, Кореновской, Выселковской и хут. К.-Малеванного, расположенных по линии железной дороги, а также жел.дор. ячейкам станций Пластуновская, Платнировская, Станичная, Выселки и Козырки установить строжайший контроль за правильностью выдачи жел.дор. билетов только по командировочным удостоверениям и с особым на то разрешением советов.

5. Обязать секретарей парторганизаций, предсоветов и уполномоченных РК под их персональную ответственность в 3-х дневный срок выявить все сбежавшие хозяйства, как колхозников, так и единоличников, установить их место настоящего пребывания и с персональными списками выслать в Райотделение ГПУ, не позднее 1/ II. 33. Вместе с этим установить ежедневную информацию РК ВКП(б) по данному вопросу.

6. Особая папка.

Зам. секретаря Кореновского Райкома ВКП(б) Нежурин
ЦДНИКК. Ф. 1222. Оп. 1. Д. 214. Л. 87.

Розвідки та матеріали

Документ № 6

Постановление комиссии по чистке ячейки ВКП(б) хутора Свободного Усть-Лабинского района об исключении из партии председателя колхоза И.Б. Попова за непринятие мер по предотвращению женского бунта

9-11 марта 1933 г.

Слушали:

Попов Илья Борисович, год рождения 1897 г., русский, член партии с 1932 г., работает председателем колхоза, соревнуется с колхозом хут. Железного, бедняк, иногородний, местный, в колхозе с 1929 г., самоучка, в РККА с 1918 г. по 1921 г. Красный партизан, политподготовка слабая, был под судом, по суду оправдан.

Установлено:

Попов не вел борьбы по слову саботажа, а допустил, что его жена была инициатором организации женщин против плана хлебозаготовок, был случай, когда женщины выходили вооружившись вилами к колхозным амбарам, чтобы не дать вывозить хлеб в счет плана хлебозаготовок, так же самое жена работает в степи, говорила колхозницам, что ломайте кукурузу и берите себе, а то все равно заберут. Попов, будучи зав. СТФ, по его халатности было отравление свиней, до сих пор Попов не порвал связь с религией, имеет у себя дома иконы. Имеет связь с высланными. Попов замечал расхищения колхозного зерна, мер к предотвращению таковых не принимал, так как его жена участвовала в этом расхищении, он об этом знал, но умалчивал.

Постановили:

За непринятие мер к предотвращению женского бунта, за участие в расхищении колхозного урожая, за религиозные убеждения с работы председателя снять, из рядов партии исключить.

ЦДНИКК. Ф. 1471. Оп. 1. Д. 1376. Л. 35-36.

Документ № 7

Постановление Кореновского райкома ВКП(б) о запрещении занесения колхозов и бригад на черную доску без санкции крайкома ВКП(б) и крайисполкома

7 апреля 1933 г.

Слушали: Предложение тов. Степанова.

Постановили: В соответствии с решением бюро Сев. Кав. Крайкома ВКП(б) от 5 апреля с.г. запретить всем парторганизациям, колхозам и МТС: занесение колхозов, бригад на черную доску, принятие решений о высылке за пределы края, выселение из домов и лишение приусадебных участков колхозников и единоличников, прекращение завоза товаров в колхозы и бригады — без санкции Крайкома, Крайисполкома и Крайповсекома.

ЦДНИКК. Ф. 1222. Оп. 1. Д. 214. Л. 257.

Документ № 8

Постановление Староминского райкома ВКП(б) о невозможности выполнения дополнительного плана хлебозаготовок
28 апреля 1933 г.

Слушали: Телеграмму Крайкома о дополнительной заготовке хлеба 2300 тонн пшеницы (Соломоненко, Целиков).

В прениях т.т. Котельников, Смирнов, Андропов, Трут, Белоконь.

Постановили: Дополнительный план хлебозаготовок 2300 тонн пшеницы район принять не может.

Выполнением плана сева колосовых исчерпаны все возможности вплоть до перечисления фуража и фондов общественного питания.

Отдельные колхозы выезжают закупать хлеб в соседний Павловский район на продовольственные нужды.

Секретарь РК ВКП(б) Соломоненко
ЦДНИКК. Ф. 1075. Оп. 1. Д. 74. Л. 119.

Список сокращений

СНК СССР – Совет Народных Комиссаров СССР.

ЦА ФСБ РФ – Центральный архив Федеральной службы безопасности Российской Федерации.

ЦДНИКК – Центр документации новейшей истории Краснодарского края.

ЦК ВКП(б) – Центральный комитет Всесоюзной коммунистической партии (большевиков).

Summary

The archival documents of the Documentation Centre of the Newest History of Krasnodar Region and the published works of the emigrant press of the 1930s, concerning the Holodomor theme in Kuban, are analyzed in the article. The party decrees and the system of repressive measures of the Soviet authority as to the Kuban peasantry, the practice of stanitsas putting down on the *black tables* are described. The published works themes of the foreign press of this period are considered. According to the figures of the researchers, from 7-10 million of Holodomor victims 1 million (making more precise – 3.5 million) is formed by the population of the Northern Caucasus, mainly the inhabitants of the North-Western districts of Kuban. The unclassified papers of the Documentation Centre of the Newest History of Krasnodar Region, which have become a part of the museum exposition *The Unclassified Tragedy: Famine in Kuban in 1932–1933* (Krasnodar, 2009) have witnessed the significance of this theme topicality for modern population of Kuban. The documents illustrate the discrepancy of the scope of planned grain purchases and the real amount of the gathered harvest, lower to a great extent from the planned one because of the drought and the agrotechnical mistakes in Spring, 1931. A share of Northern Caucasus has formed 60 million poods from

the planned 285 million poods to August, 1932. It is 100 million poods for Ukraine. According to the party decrees on the fight with the grain purchases sabotage, the prodrazvyorstka, cleansing of the party ranks, the stanitsas putting down on the *black tables* have been realized in Kuban. These actions have envisaged a complete removal of the food supplies and the ceasing of all trade forms. As a result of these repressive actions, 63.5 thousand persons have been evicted from the stanitsas, 13.803 individuals are arrested till January, 1933. The settlements have become deserted. They are colonized by the families of the Red Army soldiers from Ural, the central districts of Russia. 38.504 migrants have arrived here in December, 1932. Wealthy peasantry of Kuban, Cossacks have been exterminated as a result of these measures. Despite the censorship cruelty, the events in Kuban of that time have been described in the emigrant press in a certain way (*Caucasian Cossack* magazine, Belgrade, *Cossack. The Don Otaman Herald*, Paris). The letters from Kuban with the messages about famine, cannibalism, repressions have been published there.

Keywords: famine in Kuban, prodrazvyorstka, removal.

Переклад з російської Г. Бондаренко